

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 22 กรกฎาคม 2537

ภาษาญี่ปุ่นกับโลกาภิวัตน์

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

การเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนให้ภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาสากล การขยายอาณาจักรทั้งทางการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศของญี่ปุ่นทำให้บรรดาผู้ที่ติดต่อกับค้าขายหรือลงทุนร่วมกับญี่ปุ่นจำต้องเรียนรู้ภาษาญี่ปุ่นเพื่อความสะดวกในการสร้างสายสัมพันธ์ ดังนั้น เมื่ออาณาจักรเศรษฐกิจของญี่ปุ่นขยายสู่ภูมิภาคใด ภาษาญี่ปุ่นก็ 'เดินทัพ' สู่ภูมิภาคนั้นด้วย ในอีกด้านหนึ่ง การเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นสร้างความตื่นตระหนกแก่ประเทศอุตสาหกรรมเก่า ดังเช่นสหรัฐอเมริกาและประเทศต่างๆ ในยุโรปตะวันตกด้วย ประเทศเหล่านี้เริ่มสนใจศึกษาค้นหาสาเหตุแห่งความสำเร็จของญี่ปุ่น และทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมญี่ปุ่นในมิติต่างๆ ด้วยเหตุดังนั้น ญี่ปุ่นศึกษาจึงเติบโตอย่างรวดเร็วในสหรัฐอเมริกาและประชาคมยุโรปในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยที่การเติบโตในสหรัฐอเมริกามีมากกว่ายุโรปตะวันตก การขยายตัวของญี่ปุ่นศึกษาย่อมหมายถึงการขยายตัวของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วย

การเติบโตของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีลักษณะแตกต่างจากช่วงก่อนสงครามอย่างกระจ่างชัด เพราะในช่วงก่อนสงคราม ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นเติบโตด้วยการใช้อำนาจบาตรใหญ่ เมื่อญี่ปุ่นยึดครองเกาหลีและเกาะฟอร์โมซา ญี่ปุ่นบังคับให้ชนพื้นเมืองเรียนภาษาญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นมีนโยบายในการสร้างวงไพบูลย์แห่งมหาเอเชีย ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นก็เติบโตตามพลาณภาพทางด้านการทหารของญี่ปุ่นด้วย อาจจะไม่ผิดนักที่จะกล่าวสรุปว่า การขยายพลาณภาพทางทหารเป็นสาเหตุปฐมฐานของการรุกรานทางวัฒนธรรม (cultural aggression) และการรุกรานทางวัฒนธรรมนี้เองที่เป็นต้นตอของการเติบโตของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

แต่ความเป็นสากลที่มีมากขึ้นของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองหาได้เกิดจากการรุกรานทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นแต่ประการใดไม่ หากแต่เกิดจากความต้องการของประชาชาติที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับญี่ปุ่นที่ปรารถนาจะเรียนรู้ญี่ปุ่นมากขึ้นเอง บัดนี้ ญี่ปุ่นมีจำต้องบังคับให้ชาติอื่นเรียนภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ความสำคัญ

ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่มีมากขึ้นเรื่อยๆเพียงพอที่จะทำให้ประชาชาติทั้งปวงต้องเรียนรู้ภาษา และวัฒนธรรมญี่ปุ่นเอง โดยมีต้องบังคับ

ในปัจจุบัน มีภาษาต่างๆในโลกประมาณ 4,000-5,000 ภาษา ภาษาญี่ปุ่นอาจอยู่ในตำแหน่งที่ 6 หรือ 7 ที่มีผู้ใช้มากที่สุดในโลก หากญี่ปุ่นยังคงเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจต่อไป ความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นย่อมมีมากขึ้นในอนาคต ยิ่งญี่ปุ่นเขยิบฐานะเป็นภาคีถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ และสหประชาชาติยอมรับภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาสากลด้วยแล้ว ก็จะมีเร่งรัดความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นรวดเร็วขึ้น

ในอดีตกาล เมื่อญี่ปุ่นเริ่มปฏิรูปประเทศในยุคเมจิ (Meiji Era) ระหว่างปี 2411-2455 รัฐบาลญี่ปุ่นมีนโยบายอันเด่นชัดในการส่งเสริมให้ประชาชนเรียนรู้ภาษาสำคัญ 3 ภาษา ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน เพื่อเป็นสื่อในการเรียนรู้วิทยาการตะวันตก ซึ่งล้าหน้าญี่ปุ่นในเวลานั้นไปแล้ว ผลการเรียนรู้ภาษาสากลดังกล่าวนี้ทำให้ญี่ปุ่นสามารถแปลหนังสือวิชาการและวรรณกรรมต่างประเทศเป็นภาษาญี่ปุ่นจำนวนมาก อันเป็นรากฐานของความก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจและวิทยาการของญี่ปุ่นในเวลาต่อมา ระบบ 'ไตรพากย์' (Troika System) ที่ส่งเสริมให้ชาวญี่ปุ่นศึกษาภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ยังคงปรากฏต่อมาในระบบโรงเรียนญี่ปุ่น ข้อที่นักการศึกษาญี่ปุ่นติติงและทักท้วงก็คือ ระบบการศึกษาภาษาต่างประเทศดังกล่าวนี้ขาดความยืดหยุ่นอย่างมาก และมีได้ปรับเปลี่ยนตามการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก เพราะในช่วงเวลากว่าร้อยปีที่ผ่านมา แม้โลกจะผันเปลี่ยนไปอย่างไร แต่ระบบโรงเรียนญี่ปุ่นยังคงผูกติดอยู่กับการสอนภาษาสากลทั้งสามความพยายามที่จะผลักดันให้มีการเรียนการสอนภาษาอื่นๆ ดังเช่นภาษารัสเซีย ภาษาอาหรับ และภาษาเกาหลี ไม่สู้ประสบความสำเร็จนัก

ปัญญาชนชาวญี่ปุ่นจำนวนไม่น้อยเริ่มมีความเห็นว่า ถึงเวลาที่ประเทศอื่นๆ ต้องเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นกันมากขึ้น มิใช่เป็นเพราะเหตุว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นเพราะว่าญี่ปุ่น 'มีดี' ที่ประเทศอื่นๆจะได้ประโยชน์ด้วย ญี่ปุ่นเองได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้มาก่อน ญี่ปุ่นจึงต้องการให้ประเทศอื่นๆ เจริญรอยในมรรควิถีเดียวกัน

ในขณะที่รัฐบาลประเทศมหาอำนาจดั้งเดิมมักจะมีองค์กรที่เผยแพร่การเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมของตน ดังเช่นที่อังกฤษมี British Council สหรัฐอเมริกามี USIS ฝรั่งเศสมี Alliance Francaise และเยอรมันมี Goethe Institut แต่ญี่ปุ่นหาองค์กรลักษณะนี้ไม่ การขยายตัวของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นจึงเป็นไปอย่างเชื่องช้า เพราะมิได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลญี่ปุ่น

ปัญญาชนและนักวิชาการชาวญี่ปุ่นจำนวนมากไม่น้อยพยายามผลักดันให้รัฐบาลของตนจัดตั้งองค์กรเพื่อทำหน้าที่เผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น โดยมีหน้าที่เฉพาะในการผลิตครูสอนภาษาญี่ปุ่นและผลิตแบบเรียนภาษาญี่ปุ่นสำหรับประชาชนในประเทศต่างๆ นโยบายการผลิตต้นความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นนี้มิได้เป็นประโยชน์เฉพาะแก่ญี่ปุ่นเท่านั้น หากทว่า ยังเป็นประโยชน์ต่อสังคมโลกโดยส่วนรวมด้วย ในด้านหนึ่งประเทศที่ด้อยกว่าญี่ปุ่นสามารถเรียนรู้ 'ของดี' ของญี่ปุ่นได้ ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อประชาชาติต่างๆ เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น จนเข้าใจวิถีแห่งความคิดและภูมิปัญญาของชาวญี่ปุ่นแล้ว การระงับหรือใกล้เคียงข้อพิพาทหรือความขัดแย้งด้วยสันติวิธีย่อมสะดวกและง่ายขึ้น ในโลกที่มีการแข่งขันเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น ข้อพิพาทหรือความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ง่าย หากประเทศต่างๆ ขาดความเข้าใจในวัฒนธรรมความคิดและภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน การเจรจาเพื่อระงับหรือใกล้เคียงข้อพิพาทเหล่านี้ย่อมเป็นไปได้ยาก ญี่ปุ่นกำลังดำเนินอยู่บนเส้นทางของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ยิ่งญี่ปุ่นรุดหน้าไปในเส้นทางนี้มากเพียงใด โอกาสที่จะมีปัญหาความขัดแย้งกับประเทศต่างๆ ก็ยิ่งมีมากเพียงนั้น หากประเทศเหล่านั้นมีความเข้าใจภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ความขัดแย้งย่อมลดความรุนแรงลงได้ และสามารถใกล้เคียงความขัดแย้งได้ง่ายขึ้น

ครั้งหนึ่ง นายมัลคอล์ม บอลดริดจ์ (Malcolm Baldrige) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ในยุครัฐบาลนายโรนัลด์ เรแกน (2524-2530) ซึ่งต้องมีหน้าที่ในการเจรจาการค้ากับญี่ปุ่นรอบแล้วรอบเล่า ถึงกับระเบิดคำพูดออกมาว่า ในบรรดาทำเนียบกีดขวางการค้ากับญี่ปุ่นที่มีใช้กำแพงภาษี (Non-tariff Barriers) ทำเนียบที่สำคัญที่สุดก็คือ ภาษาญี่ปุ่น ธุรกิจต่างชาติที่ต้องการเจาะตลาดญี่ปุ่นจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

ข้อเท็จจริงที่ว่า มีผู้รู้ภาษาญี่ปุ่นที่มีใช้ชาวญี่ปุ่นจำนวนจำกัด ทำให้ภาษาญี่ปุ่นมิได้ถูกใช้เป็นที่สื่อสารในการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ ปัญญาชนชาวญี่ปุ่นจำนวนมากไม่น้อยมีทัศนคติที่แฝงด้วยความรู้สึกชาตินิยมว่า ในอดีตกาล ญี่ปุ่นได้ทุ่มทรัพยากรจำนวนมากในการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของชาติมหาอำนาจ บัดนี้ถึงเวลาที่ประเทศอื่นๆ ต้องเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นบ้าง

การที่ภาษาญี่ปุ่นมิได้เป็นที่สื่อสารในการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ ทำให้ญี่ปุ่นต้องขาดดุลการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ ในด้านหนึ่ง ญี่ปุ่นต้อง 'จ่าย' เพื่อเรียนรู้สารสนเทศจากประเทศอื่น แต่ในอีกด้านหนึ่ง ญี่ปุ่นยังต้อง 'จ่าย' เพื่อให้ประเทศอื่นได้สารสนเทศจากญี่ปุ่น ตัวอย่างที่มักจะหยิบยกขึ้นมาเอ่ยอ้างกัน ก็คือ กรณีของสิทธิบัตรที่จดทะเบียนในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่ต้องจดทะเบียนเป็นภาษาญี่ปุ่น เมื่อนานาประเทศต้องการทราบรายละเอียดของสิทธิบัตรแต่ละรายการ เพื่อป้องกันการจดทะเบียนซ้ำซ้อนกัน หรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการซื้อ

เช่าซื้อ หรือขอใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นใด รัฐบาลญี่ปุ่นโดยกระทรวงการค้าระหว่างประเทศและอุตสาหกรรม (MITI) จำต้องอำนวยความสะดวกเปลี่ยนสิทธิ์เหล่านั้นเป็นภาษาอังกฤษ รัฐบาลญี่ปุ่นต้องใช้งบประมาณในด้านนี้ปีหนึ่งๆไม่ต่ำกว่า 1,000 ล้านดอลลาร์

ในปัจจุบัน มรรควิธีสำคัญในการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ก็คือการขยายอาณาจักรเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ทั้งทางด้านการค้าและการลงทุน บรรดาประเทศที่เป็นฐานเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนแล้วแต่ถูกวัฒนธรรมญี่ปุ่นแทรกซึม การให้ทุนการศึกษานักเรียนต่างชาติเพื่อศึกษาต่อในประเทศญี่ปุ่นก็ดี และการให้ทุนวิจัยแก่นักวิชาการต่างชาติเพื่อศึกษาวิจัยในประเทศญี่ปุ่นก็ดี เป็นอีกมรรควิธีหนึ่งในการส่งเสริมความเป็นสากลของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

ในอนาคต รัฐบาลญี่ปุ่นจะต้องจําแนกต่อแรงกดดันในการจัดตั้งองค์การดังเช่นสถาบันวัฒนธรรมเพื่อเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นในนานาประเทศ และองค์การลักษณะนี้เองที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญของกระบวนการสากลานวัตกรรมของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

กระบวนการสากลานวัตกรรมของภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นซึ่งก่อตัวมาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง และขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา จะมีพลวัตมากยิ่งขึ้นในอนาคตไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ก็ตาม